

ניתוח העדפות קהל של מבקרים מעל גיל 65 בחניוני יערות קק"ל

ערן כתר¹ | יערה שפיגל² | נגה קולינס-קריינר^{2*}

1 המחלקה לניהול תיירות ומלונאות, המכללה האקדמית כנרת

2 בית הספר למדעי הסביבה, אוניברסיטת חיפה

* nogack@geo.haifa.ac.il

תקציר

שכן הם מהווים מקום למפגש עם הטבע ולבילוי חברתי, ותורמים לבריאות הגופנית והנפשית של המבקרים.

המלצות המחקר הן כי יש להתייחס לקהל הוותיקים כפלח משתמשים ראוי בעת תכנון, פיתוח, ניהול ושיווק של חניוני יער, כיוון שלבילוי ביער יש יתרונות גדולים עבורם, וכיוון שחלקם באוכלוסייה הולך וגדל. לכן, יש לשתף נציגים מקבוצת גיל זאת בתכנון ובפיתוח של החניונים, במטרה לקבל את זווית הראייה הייחודית להם, וכן לקדם תוכניות פעילות בחניוני יערות קק"ל עבור מבקרים ותיקים, בהתבסס על התועלת הרבה שניתן להפיק מהביקור ביער. המחקר התקיים ביערות במחוז צפון של קק"ל, אך מסקנותיו נמצאו כתקפות ליערות קק"ל ככלל.

אוכלוסיית העולם מזדקנת, ועד לשנת 2050 מספר האנשים מעל גיל 65 יכפיל את עצמו ויגיע לכ-1.5 מיליארד. הגידול הדרמטי במספר הוותיקים משפיע על תחומי החיים השונים, ובין היתר, גם על פעילויות פנאי הנאה ותיירות. המחקר בוחן עמדות ורצונות של מבקרים ותיקים (תושבי ישראל בני 65 ומעלה) ביחס לפעילות פנאי בחניוני היער. הזדקנות האוכלוסייה בעולם ובישראל וחשיבות היערות לאיכות החיים של האוכלוסייה הוותיקה מחייבות מחשבה על תכנון האתרים והשירותים. מטרת המחקר היא לשפר את התכנון, השירות והחווייה שחניוני היער מספקים לאוכלוסייה זו. סקר מבקרים הועבר ל-446 משיבים מעל גיל 65. מתוך ממצאי המחקר עלתה החשיבות הרבה של רמת הניקיון בחניון, תשתיות החניון (צל, פחים, שירותים וברזי מים), גישה נוחה מהחניה, היבטי נגישות, שילוט ומידע, וכן הימצאותם של שולחנות וספסלי פיקניק. ניתוח הממצאים חשף הבדלים משמעותיים בעיקר בין קבוצות הגיל השונות בתוך האוכלוסייה הוותיקה, וכן בין מבקרים שתדירות הביקור שלהם באתרים שונה. לפי התפיסה של "זקנה פעילה", שמירה על פעילותו של אדם חיונית להשגת רמות גבוהות של סיפוק בחיים. לחניוני היער חשיבות רבה,

מילות מפתח

אוכלוסייה ותיקה, זקנה פעילה, חניוני יער, פעילות פנאי, רווחה ושלומות (wellbeing), תכנון סביבתי

הזדקנות האוכלוסייה בעולם ובישראל

אוכלוסיית העולם מזדקנת, ועל פי התחזיות, עד לשנת 2050 מספר האנשים מעל גיל 65 יכפיל את עצמו ויגיע לכ-1.5 מיליארד (United Nations, 2019). לדוגמה, ביפן אחוז בני ה-65 ומעלה מכלל האוכלוסייה היה 26.6% בשנת 2015, והוא צפוי לעלות ל-33.3% בשנת 2036 ול-38.4% בשנת 2065 (Japanese National Institute of Population and Social Security Research, 2017). בגרמניה אחוז בני ה-65 ומעלה צפוי לגדול מ-15.5% בשנת 2013 ל-29% בשנת 2030 ול-33% בשנת 2060 (German Federal Statistical Office, 2015).

בישראל האחוזים אומנם נמוכים יותר בשל קצב הילודה הגבוה, אך עם זאת, בני ה-65 ומעלה שבשנת 1980 היו 8.6% אחוזים מהאוכלוסייה, מהווים כיום כ-11.8%, ובשנת 2065 צפויים להוות כ-15.3% מהאוכלוסייה. בשנת 1980 היו כ-340,00 בני 65+, בשנת 2040 צפויים להיות כשני מיליון, ובשנת 2065 מעל שלושה מיליון איש (חליחל, 2019). הגידול הדרמטי במספר התושבים הוותיקים משפיע על תחומי החיים השונים, ובמציאות חדשה זו גוברת החשיבות לתשומת הלב הניתנת לצרכיה של האוכלוסייה הוותיקה. בין היתר, נדרשת תשומת לב לרכיבים של פנאי והנאה כחלק בלתי נפרד מהחיים, המעניקים להם את טעמם גם בגילים המתקדמים יותר (Coughlin, 2017).

מיהו ותיק? אפיון אוכלוסיית הוותיקים הוא נושא מורכב, בין היתר בשל מידת ההטרוגניות הרבה הקיימת בקבוצת גיל זו. ניתן לסווג את האוכלוסייה הזאת על פי פרמטרים של מדדים דמוגרפיים וסוציו-דמוגרפיים, כמו גיל, מין, מצב משפחתי, השכלה, רמת תפקוד, מצב בריאותי ועוד (Fleischer and Pizam, 2002). מונחים שונים משמשים להגדרה של קבוצת האנשים בגיל הזקנה, בהם 'הפלח המבוגר' (Older market, Senior market), 'הפלח הבוגר' (Mature market), 'בני ה-70/60/50 פלוס' (Patterson and Balderas, 50/60/70 plus market) ועוד (2018). נוסף על כך, קיים חוסר עקביות בשימוש בטווחי הגיל המשויכים לקטגוריית הזקנה. במקרים מסוימים גיל 50 ומעלה נחשב לוותיק, במקרים אחרים גיל 60 ומעלה, ולעיתים גיל 65 ומעלה (גיל הפרישה הרשמי, שמזכה בזכויות סוציאליות ובפנסיה בארה"ב), כתלות במחקר הספציפי (Patterson, 2006). בישראל גיל הפרישה הרשמי לנשים יגיע ל-65 בעשור הקרוב, ועבור גברים הוא כיום 67 ובעתיד יהיה 70.

על פי Muller ואח' (2007) ניתן לחלק את האוכלוסייה המבוגרת לשלושה שלבי חיים:

1. הקן הריק 'Empty nesters' (בני 55-64 שנים): כאלה

שעדיין עובדים, אך ילדיהם כבר עזבו את הבית ואינם תלויים עוד בהוריהם. הם בעלי הכנסה גבוהה יחסית ויציבה, ונוסעים לטיולים קצרים יותר אך בתדירות גבוהה. 2. מבוגרים צעירים 'Young seniors' (בני 65-79): רבים מהם יצאו לגמלאות, הם משתמשים בחסכונות העבר כדי להתמודד עם ההוצאות השוטפות. הם בעלי מודעות גבוהה לבריאותם, ובחרים להוציא את כספם על מוצרים ושירותים איכותיים. 3. מבוגרים 'Seniors' (בני 80 ומעלה): נמצאים בשלב הפרישה המאוחרת, המצב הבריאותי עשוי להיות בירידה, הצורך בבתי אבות גובר. תדירות נסיעותיהם פחותה משמעותית, והם מעדיפים יעדים מקומיים.

חוקרים אחרים בחרו דרכים אחרות לחלוקה, כמו 50-65 מול 65 ומעלה, אך בכל מקרה ברור כיום שהגיל הכרונולוגי אינו הסמן היחיד, ושקיימת משמעות רבה גם לתחושה הסובייקטיבית של האדם. גיל סובייקטיבי שכזה יכול להיות נמוך יותר אף ב-7-15 שנים מהגיל הכרונולוגי (Meiners et al., 2010). במחקר זה הגיל המוגדר כגיל זקנה הוא 65+, כפי שמקובל במדינות רבות בעולם, וכפי שמגדירה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בישראל. במאמר ייעשה השימוש בביטויים 'ותיקים' או 'מבקרים וותיקים' עבור קבוצת הגיל של בני ה-65 ומעלה המתוארת במחקר.

פעלתנות בזקנה וביקור באתרי טבע, פארקים ויערות

אתרי טבע הם שטחים פתוחים מבוססי טבע, שפתוחים לציבור הרחב ומשמשים למטרות ביקור וטיול, ונכללים בהם שמורות טבע, גנים לאומיים ויערות. חשיבותם של אתרי הטבע עבור כלל האוכלוסייה גדולה. האתרים האלה הם מקום למפגש עם הטבע ולבילוי חברתי, הם תורמים לבריאות הגופנית והנפשית (Onose, 2020; Veccelio et al., 2021), ומשפיעים השפעה מכרעת על רווחת המבקרים בהם (Ali et al., 2022). ההשפעות המיטיבות של שהות ביער כוללות, בין היתר, שיפור ברווחה הנפשית, שיפור במידת היצירתיות, חיזוק מערכת החיסון, הפחתת תחושות של מתח וחרדה ועלייה במידת החיוניות הפיזית (Yu and Hsieh, 2020).

מחקרים מצאו את קיומו של אפקט ריפוי (Healing effect), כלומר קשר חיובי בין בילוי של מבקרים באתרי הטבע והפארקים לבין רווחתם הפיזית והנפשית-רגשית. הדבר בא לידי ביטוי בהפחתת רמות הקורטיזול, החרדה ומצב הרוח הרע (Rodiek, 2002). בהתאם לכך, קיימת פרקטיקה נפוצה של Forest Therapy במדינות כגון יפן, סין וטאיוואן,

שאלון הסקר כלל 29 פריטים, ובהם שאלות אישיות, בחינת רמת חשיבותם של היבטים שונים בעת הביקור בחינוך, שאלות לגבי גורמים חשובים בחינוכי יער והיגדים על אודות ביקור בחינוכי יער. השאלות שנגעו לביקור עצמו לא הוכנסו לחישוב הסופי בגלל מספר נמוך של משיבים.

את השאלון חיברו עורכי המחקר, והוא הוצג כפיילוט לעשרה משתתפים. לאחר הפיילוט התבצע תיקון בשאלות שלא הובנו או לא יצרו בידול בין המשתתפים. סולם התשובות נע בין 1 ל-5 על פי סולם ליקרט.

הסקר הופץ בשתי דרכים משלימות כדי ליצור תמהיל משיבים מקיף וממגוון: ראשית, חלוקת שאלונים למבקרים בפועל מקהל היעד. השימוש בשיטת דגימה זאת נעצר ב-7.10.2023, ועל כן נדגמו רק 24 מבקרים בפועל, רובם ביער שוויץ. שנית, נערכה דגימה מסוג כדור שלג דרך פנייה אישית והפצה דיגיטלית של שאלונים באמצעות בקשות ממכרים, קבוצות פייסבוק, קבוצות ווטסאפ וכדומה. קהל היעד של המחקר היה מבקרים ישראלים מעל גיל 65. המחקר נערך בין חודש ספטמבר 2023 לחודש פברואר 2024. סך הכול נאספו ועובדו סטטיסטית 446 שאלוני מבקרים.

ממצאי המחקר

אפיון המשיבים

המדגם במחקר הנוכחי נפרס באופן אפקטיבי על פני קבוצות המשנה המרכיבות את אוכלוסיית הוותיקים. יותר ממחצית מהמשיבים הם בני 65–75 (56%), 21% מהנדגמים הם בני 76–80, ו-23% הנותרים בני 81 ומעלה. רובם המכריע מגדירים את עצמם ברמת בריאות ופעילות גבוהה (כ-80% מהמדגם). כ-16% בלבד הצהירו כי רמת בריאותם ופעילותם ממוצעת, ואילו רק כ-5% מהמדגם הצהירו כי אינם בריאים ופעילים או כי אינם בריאים ופעילים כלל (1.6% בלבד). במבחן ניתוח שונות חד-כיווני מסוג Anova ניתן לראות הבדלים מובהקים בין קבוצות הגיל ביחס למצב בריאות העונים. בהתאם למצופה, השונות מתפלגת כך שכלל שקבוצת הגיל מבוגרת יותר, כך בממוצע הנדגם בריא ופעיל פחות $[F(1,541)=14.210, p=0.000]$. באופן כללי, ניתן לקבוע כי המדגם משקף מצב בריאותי טוב למדי של המשיבים בין הגילים 65–80, וכי ממצא זה עולה בקנה אחד עם האפיון בספרות.

מרבית המשיבים הם בעלי תואר אקדמי (כ-59%): 31.1% בעלי תואר ראשון, ו-27.6% בעלי תואר שני ומעלה. המדגם מציג התפלגות שווה יחסית של קבוצות ההשכלה: ל-21.5% מהמשתתפים יש תעודה מקצועית אחרת, ול-19.7% יש

המשתמשת בשהות ביער כאמצעי להיטיב את בריאותן הפיזית והנפשית של קבוצות אוכלוסייה שונות (Yu and Hsieh, 2020).

תאוריית הפעלתנות בזקנה (The activity theory of aging) גורסת כי שמירה על פעילותו של אדם חיונית להשגת רמות גבוהות של סיפוק בחיים (Havighurst, 1963). אתרי הטבע מעודדים פעילות ומפגשים, הם מרגיעים ומהנים, ומשולבת בהם במקרים רבים אפשרות לפעילות ספורטיבית. מפגש עם הטבע ממלא תפקיד חיוני בשיפור רווחתם של מבקרים ותיקים (שובר, 2022; Bell et al., 2014), מאחר שלפעילויות האלה השפעה משמעותית על הרובד הגופני, הנפשי והחברתי, ועל איכות חייהם של הוותיקים (Wen et al., 2018).

מחקרים מצאו כי למבקרים ותיקים ישנם צרכים מיוחדים משלהם באתרי הטבע ובפארקים, וכי הם נובעים משיקולים פיזיים-בריאותיים, חברתיים ופסיכולוגיים (Sugiyama et al., 2009; de Oliveira Chuna et al., 2012; Levy-Storms et al., 2018). כדי שהאוכלוסייה הוותיקה תוכל ליהנות מאתרי הטבע בצורה המיטבית, חשוב שהרצונות והצרכים המדויקים שלה יוטמעו בתכנון (Wen et al., 2018). נושא זה הוא חלק מגישה רחבה יותר לתכנון חברתי, אוניברסלי, התומכת בכך שמוצרים וסביבות יתאימו לכלל הציבור, מבלי שיידרשו התאמות ושינויים מיוחדים (Story, 1998).

מערך המחקר

המחקר הנוכחי מתבסס על מחקר סקר (Survey research) העוסק בהעדפות קהל של בני 65+ ביערות קק"ל. שאלון המחקר נועד לבחון את מאפייניהם האישיים של המבקרים הוותיקים בחינוכי היער, את רמת החשיבות של היבטים שונים עבורם בעת הביקור בחינוך, ואת מידת ההסכמה של המשיבים עם מספר היגדים שיסייעו לאפיין את חוויית הביקור בחינוכי היער במטרה לשפר ולשדרג את התכנון, השירות והחווייה שמספקים חינוכי קק"ל.

שאלון המחקר נועד לבחון את מאפייניהם האישיים של מבקרי חינוכי היער מקרב המבקרים הוותיקים מבחינת גילם, מצב בריאותם, רמת השכלתם וכן תדירות הביקור שלהם בחינוכי היער השונים. השאלון בדק את רמת החשיבות של היבטים שונים עבור המבקרים בעת הביקור בחינוך, ואת מידת ההסכמה של המשיבים עם מספר היגדים שיסייעו לאפיין את חוויית הביקור בחינוכי היער עבור האוכלוסייה הוותיקה.

0.016), בהלימה למחקרים קודמים שנערכו בחינוכי יער של קק"ל (קולינס קריינר וכתר, 2021). ממצא זה מדגיש את חשיבות הניקיון והטיפול השוטף בחינוכי היערות מבחינת שביעות רצון המבקרים.

העדפות נוספות הדומות בחשיבותן לרמת הניקיון בחניון, הן שילוט ומידע בחניון עצמו (ממוצע 4.74, סטיית תקן 0.034), התשתיות בחניון, כמו צל, כחים, שירותים וברזי מים (ממוצע 4.74, סטיית תקן 0.035) והימצאותם של שולחנות וספסלי פיקניק לרווחת המבקרים (ממוצע 4.68, סטיית תקן 0.038). לצד ממוצעי החשיבות הגבוהים של מרבית המרכיבים, ניתן לציין שני מרכיבים שזכו למידת דירוג נמוכה יותר: קיומו של מקום שאפשר לרכוש בו מזון או שתייה (ממוצע 3, סטיית תקן 0.074) וקבלת מידע מקדים באינטרנט על אודות תשתיות החניון (ממוצע 3.6, סטיית תקן 0.078).

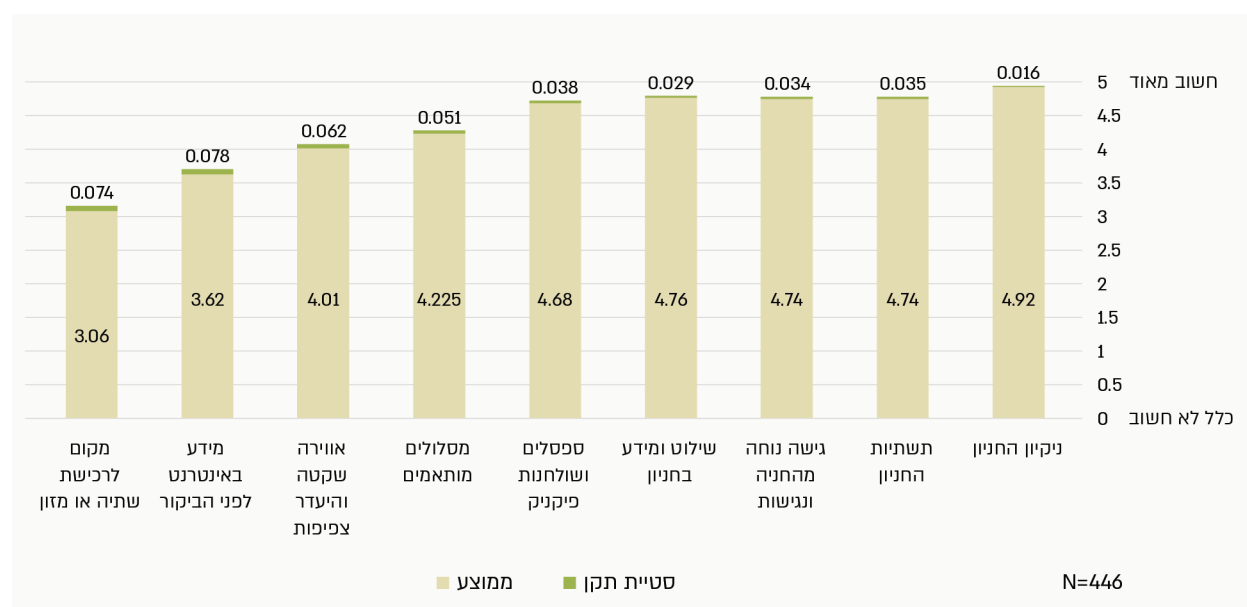
במבחן ניתוח שונות חד-כיווני ניתן לזהות הבדלים מובהקים על סמך קבוצות הגיל הנוגעים להעדפה לאווירה שקטה ולהיעדר צפיפות בחניון [$F(4,441)=5.417, p<0.001$]: מתוך אוכלוסיית הוותיקים שהשתתפו במחקר, קבוצות גיל צעירות יותר רואות חשיבות גבוהה באווירה שקטה ובהיעדר צפיפות. זאת ועוד, נמצאו הבדלים מובהקים בין קבוצות הגיל הנוגעות להעדפת מידע מקדים באינטרנט לקראת הביקור בחניון [$F(4,441)=21.373, p<0.001$]. על פי התפלגות המשיבים, ניתן לראות כי קבוצות גיל צעירות יותר

השכלה תיכונית. במבחן רגרסיה ליניארית לבדיקת הקשר בין רמת ההשכלה לבין תדירות הביקור בחינוכי יער לא נמצא מתאם מובהק ($p>0.005$). על כן, ניתן לטעון כי חינוכי היער פונים במידה דומה למבקרים ותיקים ממגוון חתכי השכלה, וכי חינוכי היער הם מרחב טבע נגיש ושוויוני לרווחת כולם.

ביחס לתדירות הביקור בחינוכי יער, כשני שלישים מהמשיבים (64.6%) מבקרים אחת לכמה חודשים, או פעם-פעמיים בשנה בחניון יער של קק"ל. לעומתם, למעלה משליש מהמשיבים (36.4%) מבקרים בתדירות גבוהה בחינוכי היער של קק"ל, לפחות אחת לחודש. ניתן להבחין בין קבוצת המבקרים המזדמנים, לבין גרעין גדול ומשמעותי של "לקוחות יער חוזרים" בעלי מידת נאמנות גבוהה. בפילוח תדירות הביקור על בסיס רמת בריאות ורמת הכנסה עולה כי הקבוצה המבקרת באופן קבוע בחינוכי קק"ל (36.4% מהמדגם) מאופיינת ברמת בריאות גבוהה יחסית וכן ברמת השכלה גבוהה יחסית.

העדפות קהל בעת ביקור בחינוכי היער

המשתתפים במחקר התבקשו לדרג את רמת החשיבות של צרכים שונים כמבקרים בחינוכי היער. תשובות הנדגמים מעלות תמונה אחידה למדי. מרביתם תופסים את מרבית הגורמים כשווי ערך מבחינת רמת חשיבות וברמת חשיבות גבוהה יחסית (איור 1). עם זאת, גורם ההעדפה הדומיננטי ביותר שנמצא הוא ניקיון החניון (ממוצע 4.92, סטיית תקן

איור 1

רמת חשיבותם של צרכים והעדפות של מבקרים מעל גיל 65 בעת ביקור בחינוכי יער

נוטות לתפוס את המידע המקדים באינטרנט כחשוב יותר מאשר קבוצות הגיל המבוגרות יותר. $p < 0.0001$ עם אחוז שונות מוסברת גבוה מאוד של 58%. מתאם מובהק זה מצביע על קשר הפוך, כך שביקור ביער עבור אוכלוסייה ותיקה שאינה בריאה ופעילה, הוא פעולה מורכבת ולא נוחה. כמו כן, במבחן ניתוח שונות חד-כיווני נמצאו הבדלים מובהקים בין קבוצות הגיל השונות לבין הסכמה עם היגד זה $[F(4,441)=6.215, p < 0.0001]$. הממצאים תואמים את העובדה כי המבקרים הוותיקים המזדמנים בחניוני היער הם לרוב במצב בריאותי וברמת פעילות נמוכים יותר מאשר מבקרים ותיקים קבועים. באופן טבעי יהיו אלה לרוב מבקרים מבוגרים יותר, שכן נרשמו הבדלים מובהקים בין קבוצות הגיל לבין רמת הבריאות המוצהרת. בבדיקת מתאם בין היות היער מקום שממלא את המבקר בו בתחושה נעימה ושלווה לבין תדירות הביקור התקבלה רגרסיה מובהקת $[F(3,442)=7.8430, p < 0.001]$ עם אחוז שונות מוסברת של 15%.

דיון ומסקנות

מחקר זה התמקד בהעדפות קהל המבקרים הוותיקים (+65) ביחס לפעילות פנאי בחניוני היער. מהמחקר עולה באופן גורף כי רמת הניקיון בחניון חשובה במידה רבה מאוד, וממצא זה עולה בקנה אחד עם מחקר קודם שנערך בחניוני קק"ל, ונמצא בו כי רמת הניקיון היא גורם החשיבות העיקרי בחניוני יער (קולינס-קריינר וכתר, 2021). העדפות נוספות שנמצאו חשובות במידה רבה הן תשתיות בחניון (כמו צל, פחים, שירותים וברזי מים), שולחנות וספסלי פיקניק, שילוט ומידע בחניון, גישה נוחה ונגישה מהחניה, ומסלולים מותאמים למבקרים ותיקים. במקביל, הממד של אווירה שקטה והיעדר צפיפות זכה למידת הסכמה בינונית.

ניתוח הממצאים חשף הבדלים משמעותיים בעיקר בין קבוצות הגיל השונות המרכיבות את אוכלוסיית המבקרים הוותיקים וכן בין מבקרים בעלי תדירות ביקור שונה. ביחס לגיל הנשאלים – קבוצות גיל צעירות יותר מייחסות חשיבות גוברת לאווירה שקטה ולהיעדר צפיפות בחניוני היער. קבוצה זו נוטה לתפוס גם את המידע המקדים באינטרנט לפני הביקור בחניון כחשוב יותר. מאידך גיסא, הניתוח מצא כי ככל שהמשיב מבוגר יותר, רמת הבריאות והפעילות שלו יורדת, ובהתאם לכך, משיבים מהאוכלוסייה המבוגרת יותר נוטים לחשוב כי הביקור ביער מורכב ולא נוח, ותופסים את המידע המקדים באינטרנט לפני הביקור בחניון כחשוב פחות. אם כן, היער הוא מקום מזמין, אבל בעיקר עבור מבקרים ותיקים בריאים ומקבוצת הגיל הצעירה (Young seniors).

הממצאים מדגישים את תדירות הביקור כרכיב משמעותי בזיהוי אופי מבקרי חניוני היער, ואת היכולת לאפיין צרכים

לצורך העמקה נוספת בממצאי המחקר נערכו מספר ניתוחי המשך. בבדיקת מתאם בין חשיבות האווירה השקטה והיעדר הצפיפות בחניון לתדירות הביקור, התקבלה רגרסיה מובהקת $[F(1,541)=14.210, p < 0.001]$ עם אחוז שונות מוסברת של 15.9%. הממצא מעיד על קשר הפוך בין תדירות הביקור לבין דירוג גבוה של חשיבות האווירה השקטה והיעדר הצפיפות, כך שאלה המבקרים פחות, ייטו לדרג את חשיבות השקט והיעדר הצפיפות כמרכיב משמעותי יותר בעת ביקורם בחניון.

תדירות הביקור נמצאה קשורה גם לדירוג החשיבות לקיומו של מקום שניתן לרכוש בו מזון או משקה. בבדיקת המתאם התקבלה רגרסיה מובהקת $[F(3,442)=9.385, p < 0.001]$ עם אחוז שונות מוסברת של 24.5%. הממצא מעיד על קשר הפוך בין תדירות הביקור לבין דירוג החשיבות למקום שמוכר מזון או משקה (דוגמת עגלת קפה או משאית אוכל), כלומר מבקרים שאינם מגיעים ליער באופן תדיר (אלא רק פעם בכמה חודשים או פעם-פעמיים בשנה) מדרגים את הימצאות דוכן מזון ושתייה כחשובה יותר מאשר אלה המבקרים באופן קבוע (אחת לחודש או יותר). ממצא דומה התקבל בבחינת המתאם בין חשיבות קבלת מידע מקדים לביקור בחניון עם תדירות הביקור $[F(1,541)=14.210, p < 0.001]$ עם אחוז שונות מוסברת של 34.4%. הממצא מעיד כי ככל שנוטים לבקר יותר בחניוני היער, כך החשיבות לקבלת מידע מקדים באינטרנט על אודות החניון נמוכה יותר. ניתן להניח כי ההבדלים נובעים מפערי מיומנות, מהרגלים ומציפיות שונות מהביקור. הממצאים מצביעים על תדירות הביקור כרכיב משמעותי בהבנת דפוסי השימוש והציפיות מהביקור ביער.

חווית הביקור בחניוני היער

המשיבים התבקשו לדרג מספר היגדים ביחס לחווית הביקור ביער. ההיגד: "ביקור ביער ממלא אותי בשלווה ובתחושה נעימה" זכה להסכמה הרחבה ביותר, עם ממוצע גבוה של 4.4 (סטיית תקן 0.825). ממצא זה עולה בקנה אחד עם התפיסה בספרות המחקרית לגבי אפקט הריפוי של שהות ביער והשפעתו המיטיבה על בריאות גופנית ונפשית. אחוזי הסכמה גבוהים נרשמו גם עם הקביעה כי היער הוא מקום מועדף לבילוי עם משפחה או חברים (ממוצע 4.08, סטיית תקן 0.825) – עדות לעבודה הטובה שנערכת בקק"ל ביחס לפיתוח ולתחזוקה של חניוני היער.

בבדיקת מתאם בין רמת הבריאות לבין המענה על ההיגד "למרבית המבקרים בגיל המבוגר הביקור ביער מורכב ולא נוח" התקבלה רגרסיה מובהקת $[F(3,442)=11.08, p < 0.001]$ עם אחוז שונות מוסברת של 24.5%.

לכולם. למשל, גם אם יש ספסל נמוך להדרכת כיתה, טוב יהיה לשלב פינת ישיבה שתתאים גם עבור המבקרים הוותיקים, או במקרים אחרים – לתת אפשרות לעבור בשביל הצף לצד אפשרות לא לעבור בו, לספק אפשרות לבחור בין מסלול ארוך למסלול קצר וכדומה. מגוון זה משתלב עם עקרון העיצוב האוניברסלי (Universal Design), השואף לעמוד בצרכים של מגוון רחב של אנשים, כולל אנשים עם מוגבלות פיזית, מבקרים ותיקים, ילדים ונשים בהיריון, המבקרים בסביבה לא מוכרת (Story, 1998).

המסקנה היא שכדאי להתייחס לקהל הוותיקים כסוג משתמשים חשוב בעת תכנון, פיתוח, ניהול ושיווק של חניוני יער. היער הוא מרחב ציבורי המיועד לכלל הציבור, ועליו לאפשר שימוש ונגישות לכל אדם, לרבות מבקרים ותיקים. בין היתר, ניתן לשתף נציגים מקבוצת גיל זאת בתכנון במטרה לקבל את זווית הראייה הייחודית להם ולאפשר הבנת עומק של צרכיהם. דגשים תכנוניים עבור קהל זה כוללים בטיחות, נגישות, תחזוקה, שילוט ייעודי, שבילי הליכה ומרחבים מוגנים והיצע של ספסלים עם משענת ומאחזי יד (איור 3).

מסקנה נוספת היא כי מומלץ לקדם תוכניות פעילות והעשרה בחניוני יערות קק"ל עבור מבקרים ותיקים, בהתבסס על התועלת הרבה של הביקור ביער לבריאות הנפשית והגופנית, והשיעור הגבוה של מבקרים ותיקים שהביקור ביער ממלא אותם בתחושה נעימה. התוכניות האלה יכולות לכלול פעילות גופנית של הליכה בטבע ושימוש ביער כחדר כושר ירוק (Green gym); פעילויות לחקר ולגילוי ביער, שממריצות חשיבה ופעילות קוגניטיבית; פעילויות חברתיות שהיער מהווה בהן מרחב שהמבקרים

שונים בהתאם לתדירות הביקור של המשתמשים. תדירות ביקור נמוכה נמצאה קשורה קשר מובהק למספר היבטים משמעותיים: מבקרים מזדמנים נוטים לתפוס את חשיבות השקט והיעדר הצפיפות כרכיב משמעותי בעת ביקורם בחניון היער. הם גם נוטים להעריך יותר מידע מקדים על אודות החניון וכן הימצאות של אפשרות לצרוך מזון ושתייה. מן הממצאים עולה שמבקרים ותיקים מזדמנים מעוניינים בחווית ביקור מתוכננת יותר, שקטה יותר, וכן נתמכת יותר עם אפשרות לצריכת מזון ושתייה בחניון היער עצמו.

בהסתמך על הממצאים ניתן לסכם ולהצביע על שני דפוסי שימוש (איור 2): מחד גיסא, המבקר הקבוע, שמגיע לחניוני היער לפחות אחת לחודש. מבקר זה מכיר את החניונים ואינו זקוק למידע מקדים באינטרנט, והוא חש בנוח עם ההיצע הקיים ביער, עם מידה מסוימת של רעש וצפיפות, ועם היעדר שירותי מזון והסעדה. היער מהווה עבורו מקום בילוי מועדף ומקור לתחושת שלווה. מנגד, המבקר המזדמן זקוק ליותר מידע, לאווירה שקטה ולשירותי מזון והסעדה משלימים.

בהתאמה לתאוריית הפעלתנות בזקנה (The activity theory of aging) הגורסת כי שמירה על פעילותו של אדם חיונית כדי להשיג רמות גבוהות של סיפוק בחיים (Havighurst, 1963) אנו מניחים כי לחניוני יערות קק"ל חשיבות רבה עבור אוכלוסיית הוותיקים, שכן הם מהווים מקום למפגש עם הטבע ולבילוי חברתי, ותורמים לבריאות הגופנית והנפשית של המבקרים.

מסקנה נוספת היא שהיכולות הפיזיות השונות של קהלי היעד השונים הפוקדים את האתר מצריכות תכנון שמתאים

איור 3

ספסל עם משענת ומאחזי יד המותאם למבקרים ותיקים שמורת הטבע Anna Ruby Falls בארה"ב, 2023. צילום: ערן כתר

מבקרים קבועים	מבקרים מזדמנים
בריאים ופעילים	פחות בריאים ופעילים
אינם זקוקים למידע מקדים	מעדיפים מידע מקדים על החניון
אינם זקוקים לאפשרות רכישת מזון ושתייה	מעדיפים אפשרות רכישת מזון ושתייה
מקום בילוי מועדף למשפחה ולחברים, היער כמקור לתחושה שלווה ונעימה, חשיבות פחותה לאווירה שקטה ולהיעדר צפיפות	דגש על אווירה שקטה והיעדר צפיפות בעת הבילוי בחניון היער

איור 2

טיפוסי מבקרים בחניוני יער בהתאם לתדירות הביקור

שילוט ומידע ועוד. ראיונות עומק עם ותיקים יספקו אף הם תובנות על האופן שהם חווים את הביקור בחינוכי היערות, ויעזרו למנהלים ביצירת תכנון מיטבי שיענה על צרכי פלח מבקרים חשוב זה.

כמו כן, אנו מציעים לערוך פיילוט להטמעת תשתיות ייעודיות הנותנות מענה לאוכלוסייה זו שיאפשר בדיקה נוספת של חוויית הביקור. התשתיות המוצעות להטמעה הן ספסלי ישיבה עם משענת וידיות (בניגוד לקיים בשולחנות הפיקניק המסורתיים), שבילי הליכה ושילוט מכווין הנותן מענה לצורכי המידע של מבקרים ותיקים. במקביל להיבטים החיוביים של הביקור ביער, 39% מהמשיבים ציינו כי היער הוא מקום מורכב ולא נוח לביקור עבור מבקרים ותיקים. בניית התשתיות האלה היא כלי של תכנון מכליל (Inclusive), וכדאי לבדוק אם היא אכן תיתן מענה עבור מבקרים מקבוצת הגיל המבוגרת יותר (מעל גיל 75) ועבור מבקרים עם מגבלה בריאותית.

המחקר הוזמן על ידי מחלקת יער וקהילה במחוז צפון, אך מסקנותיו תקפות בהחלט לחינוכי יערות קק"ל ככלל. אנו מקווים כי המחקר יסייע לשפר את חוויית השימוש עבור מבקרים ותיקים בחינוכי היער של קק"ל, ואת הבריאות הגופנית והנפשית של אוכלוסיית הוותיקים בישראל.

תודות

ברצוננו להודות לשמעונה סבג-דרעי, מנהלת מחלקת יער וקהילה במרחב צפון, שראתה לנגד עיניה את נחיצות המחקר בנושא צורכי האוכלוסייה המבוגרת ביערות קק"ל, וקידמה אותו בכל דרך אפשרית, ולשלי בן ישי, מנהל מרחב צפון של קק"ל, שאפשר את קיומו. כמו כן, המחקר נערך בפועל תודות לעשרות מתנדבים, מורי דרך ועובדי קק"ל, ששיתפו פעולה וסייעו בהעברת השאלונים. תודה לכולם.

הוותיקים יכולים לפתח בו קשרי ידידות עם מבקרים ותיקים אחרים; פעילויות מודרכות ליצירת חיבור רגשי לטבע, קשיבות מודרכת (Mindfulness) או פעילויות יצירה לטבע, שמסייעות להפיק את מרב התועלת הרגשית מהביקור ביער.

תוכניות כאלה נוסו במספר מקומות בעולם כחלק מפעילות Forest therapy לשיפור השלומות של אוכלוסיית הוותיקים, וזכו להצלחה רבה. חשוב להגביר את המודעות של גורמי בריאות וקופות חולים לתועלת הרגשית והגופנית שביקור ביער טומן בחובו עבור מבקרים ותיקים, ולקדם פתרון של Park prescription – המלצה מטעם רופא משפחה / גרונטולוג לביקור ביער כדרך לעודד אורח חיים פעיל ושהייה בטבע בקרב מבקרים ותיקים. ממחקרים בתחום עולה כי שהות של מבקרים ותיקים בטבע יכולה לשפר את התפקוד הגופני, את מערכת הלב-ריאה ואת פעילות המערכת ההורמונלית, לחזק את מערכת החיסון, להפחית מתח וחרדה ולשפר את איכות השינה.

מגבלות המחקר ומחקרי המשך

בשל מלחמת חרבות ברזל הדגימה נערכה באופן מקוון או בריכוזי אוכלוסייה מבוגרת שאינה מצויה בחינוכי היער, ולפיכך לא ניתן לערוך השוואה בין המצוי לרצוי, כפי שתוכנן. היות שכן, אנו ממליצים כי עם חזרת המצב לקדמותו בצפון, ולאחר חזרת האוכלוסייה ליישובים והמבקרים ליערות קק"ל, ייערך המחקר בחינוכים עצמם כפי שתוכנן.

ניתן להציע מספר כיוונים למחקרי המשך ולמחקרים עתידיים. אנו רואים חשיבות גדולה לעריכת קבוצות מיקוד עם בני 65+ לגבי תכנון חינוכי יער, בחינה של צרכים ורצונות, וקבלת משוב ביחס לפתרונות תכנוניים אפשריים למבקרים הוותיקים: צורכי המידע לפני הביקור, שולחנות וספסלי ישיבה, פתרונות הנגשה, מסלולי הליכה מותאמים, דגמי

מקורות

- Ali MJ, Rahaman M, and Hossain SI. 2022. Urban green spaces for elderly human health: A planning model for healthy city living. *Land Use Policy*, 114, 105970.
- Bell SL, Phoenix C, Lovell R, and Wheeler BW. 2014. Green space, health, and wellbeing: Making space for individual agency. *Health and Place*, 30, 287–292.

- חליחל א. 2019. אוכלוסיית ישראל 2019 והזדקנות האוכלוסייה. **כנס סיכום השנה הכלכלית**. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. <https://www.cbs.gov.il/he/DocLib/presentations/cenes31-1.pdf>
- קוליס קריינר נ וכתר ע. 2021. העדפות קק"ל בחינוכי יער. **יער**, 21, 15–23.
- שובר מ. 2022. **אזרחים ותיקים באתרי טבע: שימוש בחליפות סימולציה לזקנה ככלי תומך לתכנון** (עבודת תזה לתואר שני). חיפה: אוניברסיטת חיפה.

- Onose DA, Iojă IC, Niță MR, Vănuș GO, and Popa AM. 2020. Too old for recreation? How friendly are urban parks for elderly people? *Sustainability*, 12(3), 790.
- Patterson IR. 2006. *Growing Older: Tourism and Leisure Behaviour of Older Adults*. Cabi.
- Patterson I and Balderas A. 2018. Continuing and emerging trends of senior tourism: A review of the literature. *Journal of Population Ageing*, 13, 385–399.
- Rodiek S. 2002. Influence of an outdoor garden on mood and stress in older persons. *Journal of Therapeutic Horticulture*, 13(1), 13–21.
- Story MF 1998. Maximizing usability: The principles of universal design. *Assistive Technology*, 10(1), 4–12.
- Sugiyama T, Thompson CW, and Alves S. 2009. Associations between neighborhood open space attributes and quality of life for older people in Britain. *Environment and Behavior*, 41(1), 3–21.
- United Nations. 2019. World population ageing. New York: Population Division of the Department of Economic and Social Affairs.
- Vecellio DJ, Bardenhagen EK, Lerman B, and Brown RD. 2021. The role of outdoor microclimatic features at long-term care facilities in advancing the health of its residents: An integrative review and future strategies. *Environmental Research*, 201, 111583.
- Wen C, Albert C, and Von Haaren C. 2018. The elderly in green spaces: Exploring requirements and preferences concerning nature-based recreation. *Sustainable Cities and Society*, 38, 582–593.
- Yu CPS and Hsieh H. 2020. Beyond restorative benefits: Evaluating the effect of forest therapy on creativity. *Urban Forestry and Urban Greening*, 51, 126670.
- Coughlin JF. 2017. *The Longevity Economy: Unlocking the World's Fastest-growing, Most Misunderstood Market*. Public Affairs.
- De Oliveira-Cunha MVP, Costa, ADL, and da Costa Ireland M. 2012. Ergonomic aspects to be considered in planning public spaces destined for elderly people. *Work*, 41(Supplement 1), 3827–3833.
- Fleischer A and Pizam A. 2002. Tourism constraints among Israeli seniors. *Annals of Tourism Research*, 29(1), 106–123.
- German Federal Statistical Office. 2015. https://www.statistischebibliothek.de/mir/servlets/MCRFileNodeServlet/DEMonografie_derivate_00001523/5124206159004.pdf.
- Havighurst RJ. 1963. Successful aging. *Processes of aging: Social and psychological perspectives*, 1, 299–320.
- Japanese National Institute of Population and Social Security Research. 2017. http://www.ipss.go.jp/pp-zenkoku/e/zenkoku_e2017/pp29_summary.pdf
- Levy-Storms L, Chen L, and Loukaitou-Sideris A. 2018. Older adults' needs and preferences for open space and physical activity in and near parks: A systematic review. *Journal of Aging and Physical Activity*, 26(4), 682–696.
- Meiners NH, Schwarting U, and Seeberger B. 2010. The renaissance of Word-of-Mouth marketing: A 'new' standard in twenty-first century marketing management?! *International Journal of Economic Sciences and Applied Research*, 3(2), 79.
- Möller C, Weiermair K, and Wintersberger EVA. 2007. The changing travel behaviour of Austria's ageing population and its impact on tourism. *Tourism Review*, 62(3–4), 15–20.

פסטיבל דרום אדום ביער באר
צילום: בוני שיינמן, באדיבות ארכיון הצילומים של קק"ל